

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: TÖMÖRKÉNY ISTVÁN (1866–1917)

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Közel egy időben (1880, 1886) két hazai patikus hagyta abba véglegesen a gyógyszerkeverést: egy felvidéki meg egy délvidéki. Az iglói Kosztka Mihály Tivadar valami titkos sugallat hatására ecsetet ragadott, és hosszú kacskaringós festőúton Csontváry lett belőle. A szegedi Steingassner István pedig Tömörkény néven tárcákat–novellákat kezdett írni. A pályatévészett drogista kortársak–kartársak tehát a tégelyek mellől érkeztek a piktúra, illetve a literatura magaslataira.

Steingassner István 1866. december 21-én született a ceglédi vasútállomás épületében, ahol apja, az egykori váltóőr vendéglőt bérelt. Élménydús gyermekkor az ételt-italt kínáló resti környékén, majd a szegedi és makói diákevek következtek. Nevezetes–szomorú az az esztendő, midőn ezek az akkor még diákemberek térben közel kerültek egymáshoz. Az 1879-es nagy szegedi árvíz idején Kosztka Mihály Tivadar egyetemista önkéntes mentőként menti a menthetőket, Steingassner Makóról szekerezett a kiöntött szegedi rokonságért. Hogyan is tudhattak volna még egymásról? Később se nagyon, annyira elütő (és magányos) egyéniségek voltak.

Nem plutarkhoszi párhuzamos életrajzokról lévén szó, maradjunk a makói diáknál, aki Verne Gyula, Mark Twain és a 'Vasárnapi Ujság' betűit, de mindenekelőtt a restibe betérő pusztai emberek szavait falja, mégsem a redakciók felé tekint. Pedig akkor is jeles irodalmi élet volt Szegeden: Mikszáth, Gárdonyi, Sebők Zsigmond, Pósa Lajos – hogy csak a legismertebbeket említsük. Steingassner István beállt a belvárosi gyógyszertárba patikussegédnek, majd Kistelek következett. Itt környékezte meg a múzsa. S akit angyali szárnyaival egyszer megérint, az könnyen ördögnek néz másokat. Például Steingassner a főnökét, akivel az Opodeldok Camphorata elkészítési módját illetően támadt néminemű nézetkülönbsége. A rövidebbet, pontosabban a hosszabbat a patikussegéd húzta, meg sem állott Józsi bátyja csengelei tanyájáig. Ott élt pusztafi módjára, míg meg nem ürült Szegeden a rókusi gyógyszertár vezetői állása. Hívták, és ő szívesen jött.

A nagyszerű költő, Juhász Gyula könyve szerint „egy darabig ment is a dolog, igen tanulmányos ember lett ifjú Steingassnerből, aki a gyógyszerészeti szaklapokba kezdett cikkeket irogatni.” E sorok írója átböngészte a szóba jöhető szaklapokat, de Steingassner nevét egyetlen cikk alatt sem látta. Mindez természetesen nem a nagyon szeretett szegedi költő cáfolására említetik – hátha valakinek több szerencséje lesz. Érdekes lenne tudni, patikusként mik érdekelték ezt a remek novellistát.

Legelső tárcája a 'Szegedi Híradó' hasábjain tűnt fel (valóban feltűnt) 1884-ben. 1886 februárjától már a lap állandó munkatársa. A gyógyszertárat tehát végképp otthagya, no meg a Steingassner nevet. Aztán 1888-ban bevonult katonának: egy év a Balkánon, egy a Délvidéken, egy pedig Bécsben. Leszerelése után egyszerre hívta a Megváltóhoz címzett gyógyszertár, és a másik helyi lap, a 'Szegedi Napló', de ő a feltorlódott élményeivel az utóbbit választotta.

Megkapta az Aradra távozó Gárdonyi helyét, cikkeit és novelláit Hóeke Menyhért vagy Pista jelisével írta. Lapjának vasárnapi melléklete volt a 'Hüvelyk Matyi', itt jelentek meg 'Infanterist Elias Csamagó dolgai', immár egy sajátos humor macskaezüstjét csillogtatva. Első kötete, a 'Szegei parasztok és egyéb urak' 1893-ban már országos nevet szerez a szerzőjének. A 'Jegyenék alatt' című novelláskötet a 'Szegei Napló' karácsonyi mellékleteként jelent meg 1897-ben, s a magyar irodalom eseménye lett. Mikszáth az Országos Hírlap külső munkatársául szerződtette. E kötetben jelentek meg a 'Csata a katonával', a tolsztojánusi szektát oly gyönyörűen megjelenítő 'Nazarénusok', valamint a 'Thurzó útja'. Ez utóbbi a hófödte tanyai élet végéről vall, ahol orvos híján „maguktól halnak meg az emberek”, de nyoma sincs ebben Mikszáth csipkelődéseinek a gyógyító mesterség iránt.

Krúdy Gyula Csehovhoz hasonlítja Tömörkényt, nyilván van benne igazság. A nagy orosz novellista az írásaiban azonban sokkal inkább orvos, mint amennyire gyógyszerész Tömörkény. Legfeljebb a dohányboltot titulálja „trafikhoz címzett patikának”, volt szakmájáról az írásaiban alig esik szó. Megrázóan írja le viszont 'A tengeri város' című novellájában a trachomás vakokat, akik a monarchia hadseregében veszítették el szemük világát. Tömörkény tündéri nyelvét, találó jelzőit, figuráinak csavaros észjárását külön kellene méltatni. Például a 'Pengetés' című novellában a kasztát a világ legszebb kardjának nevezi. S milyen szakértelemmel ír a pulik és a birkák lelkivilágáról!

A szegei Somogyi Könyvtár és a Városi Múzeum 1899-ben könyvtárosává nevezte ki. A kiváló Reizner János mellett részt vett a Szeged környéki ásatásokban, 1904-től, Reizner halála után, ő a múzeum igazgatója, régésze, gyűjtője, nyelvésze és a népet hivatott megfigyelője. Az 'Ethnographia' és a 'Magyar Nemzeti Múzeum Értesítője' állandóan hozta munkáit, amelyek különösen a temetések rendjével a szegei határban, a szegei vízenjárók életmódjával, a tanyai orvosságokkal foglalkoztak” – olvashatjuk Juhász Gyula posztumusz könyvében. De elsősorban betűvető, a legjavából. A kor legnagyobb színésznőjének, Jászai Marinak, és a legmagányosabb öregnek, Görgey Artúrnak a kedvenc írója. A 'Napos tájak' című kötetében (1908) a baráberokról, az országút csavargóiról oly művészi megjelenítő erővel ír, hogy hasonlatért a képzőművészethez kell folyamodnunk: Mednyánszky figuráihoz. „Ehhez a fajtához hasonlít a kórházi kódorgó is, aki hazudott betegséggel akarja különböző kórházak betegágyain élni át életét, csak hogy ne kelljen dolgoznia.” E Tömörkény-sorok ma sem hangzanak ismeretlenül.

A Tisza-parti íróvilág törzshelye a Hungária volt (ez a szegei Pilvax), az asztalfőnél Tömörkény. Fehér asztalánál rótt róla a Makóról ide átlátogató Juhász Gyula a szép sorokat: „Egy halhatatlan cimpora van itt / koccint velem és gondol valamit”. Jó barátságban volt Török Aurél antropológussal. Zöld asztaluk a Dugonics Társaságban volt, amelynek 1904–1916 között ő az elnöke. 1905-ben egy közös felolvasóülésen ismerkedett meg a kor legnagyobb magyar költőjével, Ady Endrével, aki mindig nagy elismeréssel írt a szegei tanyavilág krónikásáról.

Kötetei egymást követik: 'Vizenjárók és kétkezi munkások' (1902); 'Gerendás szobákból' (1904); 'Förgeteg János, mint közérő és más elbeszélések' (1905); 'Különféle magyarok meg egyéb népek' (1907); 'Napos tájak' (1908); 'Homokos világ' (1910); 'Ne engedjük a madarat...' (1911); 'Bazsarózsák' (1912); 'Egyszerű emberek' (1914); 'Népek az ország használatában' (1917, Móricz Zsigmond előszavával); majd egy posztumusz kötet. A szegei irodalompartolók (Szalay József és Almássy Endre) unszolására a 'Barlanglakók' című novelláját átírta színpadra. Pesten óriási sikere volt. Csathó Kálmán rendezte, főszereplői: Pethes Imre, Rózsahegyi Kálmán és Rajnay Gábor. Lengyel Menyhért elragadtatással írt róla, Keszler József háromfelvonásos darabot kért tőle. Második darabja, a 'Bábocskay szelet kever' már a világháború kitörése miatt nem kerülhetett színpadra.

1917 tavaszán, Arany János születésének századik évfordulóján ünnepre készült a Dugonics Társaság. Tömörkény István mondott lázas szavakat, lázasan, mert a spanyoljárvány a „Spanyolviaszország” (így nevezte balkáni katonáskodásának színhelyét) íróját is megtámadta. Az utódlásra rendeltetett Móra Ferenc és orvosa ágyba parancsolták, de a rettegett szövődmények, a tüdő- és mellhártyagyulladás felléptek. Maradék erejét összeszedve levelet írt a fronton lévő László fiának, de már csak a kámfor injekciók tartották benne a lelket. Április 24-én végképp elfogytak napjai.

A 'Pesti Napló'-ban Kosztolányi, a 'Népszavá'-ban Révész Béla, a Dugonics Társaság nevében a szerkesztő Balassa Ármin, a koporsónál Móra Ferenc búcsúztatta, a 'Nyugat'-ban Ady és Móricz. A szegedi honvédszenekar gyászindulója kísérte az annyira szeretett hantok alá. 1917 szeptemberében a Korzó Moziban rendezett ünnepélyén Ady Endre is megjelent, versolvasással tisztelgett az íróárs emléke előtt.

Benedek Marcell szerint „ha Mikszáth mikszáthul beszélteti alakjait, Tömörkény maga beszél a nép nyelvén, maga gondolkodik a nép örök gondolkozóformái szerint.” Sík Sándor 1943-ban 'Rónasági csodák' címmel kötetet állított össze a még meg nem jelent tárcáiból. Juhász Gyula, akinek az említett posztumusz Tömörkény-könyve a fő forrásunk, három verset írt a nagy szegedi elődhöz.

Csontváry a „Napút” festője, Tömörkény a „Napos tájak” írója lett. Az expatikusok kortársak voltak, egymásról aligha tudva. Az íróval szemben több a törleszteni valónk.